ERCİŞ SANCAĞI'NIN OSMANLI İDARİ TAKSİMATINDAKİ YERİ (1555-1722)*

Talat KARATAŞ**

Öz: Coğrafi bakımdan ilk çağlardan itibaren stratejik bir konumda olan Erciş, Ortaçağda, Gürcistan-Tebriz-Erzurum ve Tebriz-Diyarbakır kervan yollarının kavşak noktasında bulunması Erciş'i siyasi ve ticari bakımdan önemli bir kent merkezi hâline getirmiştir. Şehir altın çağını özellikle Selçuklular zamanında yaşamıştır. Erciş, XIV. yüzyıla gelindiğinde Karakoyunlu Devletine başkentlik yapacak kadar önemli bir şehir hâline gelmiştir. 1514 Çaldıran zaferi ile Osmanlı hâkimiyetine giren bölge, Osmanlıların geri çekilmesi ile tekrar Safevilerin eline geçmiştir. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın Doğu'ya yapmış olduğu üç ayrı sefer ile bölgenin hâkimiyeti tamamen kalıcı hâle gelmiştir. Böylece Van Vilayeti'ne bağlı Erciş sancak konumuna getirilmiştir. Bu çalışmada Osmanlı arşiv kayıtları esas alınarak Erciş Sancağının idari yönden statüsü ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Erciş, sancak, Van, Safeviler.

The Place of Erciş Sanjak in the Ottoman Administration (1555-1722)

Abstract: Since antiquity, Erciş, is strategically located on the crossroads of the Georgia-Tabriz-Erzurum and Tabriz-Diyarbakir caravan routes making it thus, a significant urban centre in politics and commerce. The city experienced its golden era, particularly during the Seljuk period. By the 14th century, Erciş had become so important that it served as the capital of the *Karakoyunlu* State. The region, which came under Ottoman rule with the 1514 Chaldiran victory, returned to Safavid control after the Ottomans retreated. Later, Suleiman the Magnificent's three separate campaigns to the east established Ottoman dominance in the region. Thus, Erciş was made a sanjak within the Van Province. This study will explore the administrative status of the Sanjak of Erciş based on Ottoman archival records.

Keywords: Ottoman Statte, Erciş, sanjak, Van, Safavids.

---

* Atıf Bilgisi / Citation: Karataş, T. (2025). Erciş Sancağı'nın Osmanlı İdari Taksimatındaki Yeri (1555-1722). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (43), 151-163.

Geliş ve Kabul Tarihleri / Date of Arrivaland Acceptance: 29.11.2024 - 14.01.2025

Bu makale Turnitin benzerlik programı ile kontrol edilmiştir. / The article was checked with Turnitin.

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar / The authors provide the following information.

Araştırma ve Yayın Etiği / Research and Publication Ethics: Bu çalışmada Committee on Publication Ethics (COPE) kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Yazarların Katkı Oranı / Authors' Contribution Rate: Bu makale tek yazarlıdır.

Açıklama / Explanation: Bu makale, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü'nde Dr.Öğr.Üyesi M. Hulusi LEKESİZ danışmanlığında yapılan "Osmanlı Döneminde Erciş (XVI - XVIII. Yüzyıllar)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğr.Gör., Tarsus Üniversitesi Rektörlüğü, Ortak Dersler Bölümü, Mersin, Türkiye. E-Posta: talatkaratas@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3246-7070.

Giriş

Doğu Anadolu coğrafyası, Orta Çağ ve önceki devirlerdeki kaynaklarda Ermeniyye ve Ermenistan gibi adlarla anılmıştır. Erciş, bu sınırlar içerisinde önemli bir şehir olarak yerini almıştır. Zaman içerisinde değişime uğrayan Ermeniyye sınırlarını: el-Belâzurî, dörde ayırmıştır. El-Belâzuri'ye göre: Erciş, Hılât, Kalikala, Şimsat ve Bâcüneys dördüncü Ermeniyye sınırları içerisinde yer alırken, Debîl, el-Büsfürrecan, Siractayr ve Bağrevend üçüncü, Cürzan ikinci, Erran ve es-Sîsecan birinci Ermeniyye sınırlarını oluşturmaktadır (El-Belâzurî, 1987, s. 278). 10. yüzyılda ise var olan sınırların değişime uğraması sonucu İbn Havkal, bu kez Ermeniyye'yi ikiye ayırmıştır. İlki İç Ermeniyye'dir. Bunlar Kalikala, Neşvâ, Debil ve kuzeyindeki yerlerden meydana gelirken, ikincisi olan Dış Ermeniyye ise, Erciş, Bergeri, Ahlat, Vastan, Zevezan'dan oluşmaktadır (İbn Havkal, 2017, s. 303). 14. yüzyıla gelindiğinde Ermeniyye bölgesinde Erciş, Erzen, Malazgirt, Muş, Bitlis, Ahlat, Vastan, Debil gibi şehirlerin olduğuna dair bilgiler Ebü'l-Fidâ tarafından aktarılmıştır (Ebü'l-Fidâ, 2017, ss. 313-317). 1340 yılında Nüzhetü'l-Kulûb adlı eseriyle Mustavfi, Ermeniyye'de Erciş, Ahlat, Aladağ, Bergri, Hoşab, Malazgirt, Van, Vestan ve Eleşkirt gibi şehirlerin olduğu bilgisini vermiştir (Hamdallah Mustawfi, 1919, ss. 100-101). 1350 tarihinde yazılan Risale-i Felekiye adlı eserde ise Ermeniyye şehirleri Erciş, Ahlat, Bargiri, Bitlis, Hınıs ve Malazgirt olarak kaydedilmiştir (Abdullah Püser Mohammed Bim Kiya El-Mazenderani, 2013, s. 245; Baykara, 2015, s. 72). Josaphat Barbaro, sürekli olarak Ermeniyye diye adlandılaran Büyük Ermenistan coğrafyasının 15. yüzyılda artık Turcomania (Türkmenya) adıyla adlandırıldığını ifade etmektedir (Josaphat Barbaro, 2016, ss. 91-106). Anadolu Selçuklu sultanlığının Moğolların himayesine girmesiyle birlikte, ülke toprakları Hülagü Han tarafından Rükneddin Kılıç Arslan ve İzzeddin Keykavus arasında ülke taksim edilmiştir. Oluşan bu taksimata göre Selçuklu memleketleri; Ahlat, Erzurum, Erzincan, Diyarbekir, Sivas, Kayseri ve Konya eyaletlerinden oluşmaktaydı. Erciş şehri ise bu dönem yapılan idari taksimatta Van ve Vestan ile birlikte Ahlat eyaleti içerisinde yerini almıştır (Sutay, 2020, ss. 141-142).

Erciş Sancağında Osmanlı Hâkimiyeti ve İdarî Yapı

XVI. yüzyıla gelindiğinde Yavuz Sultan Selim'in 1514 Çaldıran seferi sırasında, Bitlis, Adilcevaz ve Erciş bölgesinin savunması Şah İsmail tarafından Kürd Beg Şereflü'ye bırakılmışsa da Osmanlı ordusu çevredeki kalelerle birlikte Erciş'i de ilhak etmiştir. Ancak Çaldıran seferi dönüşünde İranlılar bu bölgeyi tekrar kendi kontrolleri altına almayı başarmışlardır (Tuğlacı, 1985, s. 115).

Erciş, Irakeyn Seferi sonucunda 23 Haziran 1534 Osmanlı Devleti'nin idaresine geçmiştir[1]. Osmanlılar çekilir çekilmez 22 Eylül 1535'te Van ve Erciş Kalesi'ni güçlük çekmeden tekrar ele geçirip işgal eden Safevilerin eline geçmiştir. Bu sefer sonunda Osmanlı Devleti Bağdad'ı fethetmiştir. Böylece Bağdad Vilayeti kurulmuştur[2].

Ahmet Akgündüz, *Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi No: 17895*'de bulunan ve Van, Erciş ve Bargiri livaları ile ilgili bir kanunnameden hareket ederek Van, Erciş ve Bargiri'nin Bağdat Eyaleti'ne bağlı olduğunu ileri sürmüştür (Akgündüz, 1992, ss. 151-153). Defteri incelediğimizde giriş kısmındaki tarih 1542 (949), kanunnâmenin giriş kısmındaki tarih ise Ocak/Şubat 1556 (Rebîülevvel 963)'tür. Bu tarihlerden ilkini yani 1542 tarihini Erciş için alamayız çünkü bölge Safevi hâkimiyeti altındaydı. Büyük olasılıkla Erciş ve Bargiri'ye ait olan kısımlar deftere sonradan eklenmiş olabilir. Bu itibarla Akgündüz'ün neşrettiği Van, Erciş ve Bargiri livaları ile ilgili bazı kanunları içine alan bu kanunnâme 1556 tarihli olmalıdır[3].

1556 tarihli kanunname ile aynı tarihe denk gelen 1556-1557 tarihli *Divan-ı Hümâyûn Ruûs Defterinde*, iki ayrı hükmün bulunması Erciş'in Bağdad Eyaleti ile bağlantısının olup olmadığını ya da münferit bir uygulama mı diye bir takım ihtimalleri de düşünmeye sevk edebilmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz hükümlerden bir tanesi "Erciş Beyi Sinân Bey'in hâssları ta᾽yin ve tevcîh olunmak için Bağdâd Beylerbeyisi'ne hükm-i şerîf buyuruldu" (BOA, MD 2/466). Bir diğeri ise "Bağdâd beylerbeyisine Erciş kullarından Hüseyin nâm kimesneye düşenden gönüllü gedüğün hükmü" buyrulmuştur (BOA, MD 2/1776).

Aynı tarihlerde (963/1556'da) eserini tamamlayan Celâlzâde'nin kaydında Van (Paşa Sancağı), Ahtamar, Vastan, Adilcevaz, Bitlis, Hizan, Hakkâri, Müküs, Şirevî, Albak, Selmas, Üstün, Espayrit, Dünbüllü, Ağakis (Demirtaş, 2009, s. 27; Acar, 2018, ss. 27-28) sancaklarından oluşmuş olup Erciş'in idari taksimatta bulunmaması da aynı şüpheleri ortaya çıkarmaktadır.

---

[1] Evliya Çelebi; "feth-i kal'a-i Van, kal'a-i Adilcevaz, kal'a-i Erciş, kal'a-i Ahlat ve kal'a-i Bargiri vd. kal'alar sene 941 feth oldular" diye belirtmiştir. Bk. (Evliya Çelebi, 1996, s. 82).

[2] Kanuni'nin "Evâil-i Cumâdelâhire Sene 941" (8-17 Aralık 1534) de Kırım Hanı "Mengli-Gerey Han Cânibine yazılan Irakayn Fertihnâmesi"nde Sadrazam'ın Bitlis'in istirdadından sonra, Erciş Kalesi ile birlikte 16 kaleyi ele geçirttiğini bildiriyor. Kanuni'nin ordusunda ve divanında bulunan Nasûh-ı Matraki'de Erciş'in anahtarlarının gönderildiği ifadesi yer almasına rağmen Divanda bulunan Celalzâde, Van gölü çevresinden zaptedilenler arasında Erciş geçmemektedir. Bk. (Kırzıoğlu, 1993, s. 138).

[3] Orhan Kılıç'ın değerlendirmeleri de bu yöndedir. Bk. (Kılıç, 2020, s. 119).

Celâlzâdenin eserinde Erciş Sancağı idari taksimatta yer almamasına rağmen Kırzıoğlu eserinde: *Ağakıs* sancağının Erciş bölgesi olduğunu, Erciş Kalesi'ni Şâh Tahmasb 1552 başında güçlükle alınca yıktırdığı için sancak beği Ağakıs'ta oturduğunu ve Bargiri/Muradiye de buraya bağlı olduğunu ifade etmiştir (Kırzıoğlu, 1993, s. 246). Hâlbuki daha sonra ki gördüğümüz idari taksimatlarda Van Vilayeti'ne bağlı Ağakis sancağının Erciş sancağından bağımsız bir sancak olduğu görülmektedir. Büyük ihtimal Kırzıoğlu Agants, Aganis, Eganis adlı Erciş nahiyesine bağlı köyü Ağakis sancağı ile karıştırmış olabilir. Çünkü Erciş, 1841 yılında Van Gölü sularının yükselmesiyle Agants, Aganis, Eganis adlı yere taşınmıştır. Buradan yola çıkarak (963/1556'da) eserini tamamlayan Celâlzâde'nin eserinde ve 1556-1557 tarihli Ruûs Defterinde Erciş'in aynı tarihlerde Van Vilayeti'ne bağlı olmadığını göstermesi olasılıkları arttırmasına rağmen önceki tarihlerde Erciş'in ilk idari taksimatında (1550-1551 tarihli sancak defterinde) Erciş Sancağının Van'a bağlı olduğu görülmektedir. 1534-1535 seferiyle her ne kadar Van ve Erciş Osmanlıların hâkimiyetine geçse de sonrasında Safevi hâkimiyetine girdiği bilinen bir gerçektir. Bu süreç 1548 yılında Van için nihai ve kalıcı bir hâkimiyete dönüşse de Erciş için aynı şeyleri söyleyememekteyiz. Çünkü Erciş ve havalisinde yer alan bölge, sürekli Osmanlı-Safevi arasında el değiştirmiş bir bölge olma hüviyetindedir. Özellikle Şah Tahmasb döneminde 1552 yılındaki büyük Safevi yıkımı ile beraber Erciş ve civarı yağma ve tahrip edilmiştir. Bu durum, Amasya Antlaşması ile neticelenmiştir. Her ne kadar öncesinde Osmanlı Devleti tarafından bir takım tayin ve atamalar yapılmışsa da özellikle Erciş'in 1555'ten sonra Osmanlı hâkimiyetinin tesis edilmesi yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu tarihlerde bir takım münferit uygulamalardan dolayı Bağdad'a bir bağlılık telakki edilse de eldeki veriler doğrultusunda kesin bir şekilde Bağdad'a bağlı olduğuna dair bir çıkarım yapmamız şimdilik pek mümkün gözükmemektedir. Bu sebepten ötürü Van'ın hâkimiyeti ile başlayan süreçten itibaren başlayarak Erciş'in idari taksimattaki yerine dair değerlendirmelerde bulunabilmekteyiz.

Van, Erciş, Adilcevaz, Ahlat ve diğer kalelerin Osmanlı idaresine girişi Kânunî Sultan Süleyman'ın 1548 yılındaki ikinci seferinden sonra gerçekleşmiştir. Başta, Van Kalesi'nin, Kanuni Sultan Süleyman tarafından ele geçirilmesinin ardından Van Vilayeti kurulmuş, beylerbeyi olarak İstanbul Anadolu Defterdarı Çerkez İskender Paşa tayin edilmiştir. Bu tarihten itibaren de Erciş, Van Vilayeti'ne bağlı bir sancak merkezi olmuştur (Sümer, 1976, s. 67; Kırzıoğlu, 1993, s. 203; Kılıç, 2001, s. 190; Kılıç, 2020, s. 119).

Van Vilayeti kurulduktan sonra buraya bağlanan yerlerin durumları da belli statülere göre belirlenmiştir. Bunlar sancak, hükûmet ve ocaklık statüleri altında Van Vilayeti'ne bağlanmışlardır. Osmanlı ümerası tarafından yönetilen Erciş ise klasik Osmanlı sancağı statüsündedir. Erciş Sancağı'nın idari yapısı hakkında 1550-1551 tarihli sancak tevcih defteri Van ve ona bağlı sancakların ilk idari

taksimatını ve tevcihatını yansıtması açısından önem arz etmektedir. Bu ilk tevcihat defterinde Van Vilayeti: Van, Adilcevaz, Albak, Bitlis, Erciş, Kisâni, Bargiri olarak kaydedilmiştir. Defterde, "Livâ-i Erciş der-'uhde-i Piri Bey 'an zü'emâ'-i vilâyet-i Diyarbekir, fi 24 Receb sene 955 / 29 Ağustos 1548 250.000. Becâyiş-i Kansu Bey, mir-i sâbık-ı Bargiri, fi 28 Receb sene 958 / 1 Ağustos 1551 220.000. Becâyiş-i Piri Bey, mir-i sâbık-ı Oltu, fi 22 Zilka'de sene 958 / 21 Kasım 1551 250.000" ibareleri ile kayıtlar bulunmaktadır (BOA, *A.RSK d. 1452*, s. 255, ss. 251-257; Emecen ve Şahin, 1998, ss. 53-122).

Kânunî Sultan Süleyman'ın 1548 yılındaki ikinci seferinden sonra, Hakkâri'yi de içine alan Van Vilayeti teşkil ettirilmiştir. Böylelikle Anadolu coğrafyasında Osmanlı hâkimiyeti büyük oranda sağlanmıştır (Kılıç, 2006, s. 288). Osmanlı hâkimiyeti altına giren bu bölgelerde merkeziyetçi devlet fikriyatı gereğince, payitahttan merkezden beylerbeyi ve sancakbeyleri tayin edilmiştir. Defterde verilen bilgiler doğrultusunda Piri Bey'in Van'ın fethini müteakiben Erciş Sancakbeyi olarak atanması bu bilgileri doğrulamaktadır. Çünkü Van 22 Ağustos 1548 tarihinde fethedilmiş, Piri Bey ise 29 Ağustos 1548 tarihinde Erciş'e tayin edilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı *Maliyeden Müdevver* 563 numaralı *Sancak Tevcih Defteri*'ne göre 1558-1576 yılları arasında genelde Van Vilayeti özelde ise Erciş Sancağının idari taksimattaki yerini tespit edebilmekteyiz. Defterde "Van (Paşa Sancağı), Adilcevaz, Bitlis, Muş, Bargiri, Erciş, Kârkâr, Kisânî, Espayrid, Ağakis, Nısf-ı Şirevî, Vâdi-i Beni Kotur, Mahmûdi" diye on üç adet sancak bulunmaktadır. Defterde: "Der-tasarruf-ı Mehmed Bey, mîr-i sâbık-ı Adilcevaz, fî 22 Cumâde'l-âhire sene 973 / 15 Aralık 1565 hâsıl 350.629, Der-dest-i Müferriş Ali Bey mîr-i sâbık-ı Sürücek, fî, 20 Şaban sene 976 / 7 Şubat 1569 hâsıl 200.000, Der-dest-i Bahâeddin Bey, mîr-i sâbık-ı Bitlis, fî 7 Rebîü'l-evvel sene 977 / 20 Ağustos 1569 hâsıl 239.660, berât-şüd, ma'aterakkî ve ziyâde, bermûceb-i defter-i cedid, hâsıl 264.151, fî 13 Cumâde'l-ûlâ sene 978, bâ-ziyâde, berât-şüd, sene 979, hâsıl 274.651. Der-dest-i Mirza Ali Bey, mîr-i sâbık-ı Ardahan, fî 21 Ramazan sene 980 / 25 Ocak 1573, hâsıl 363.000" ibareleri ile tahrir edilen kayıtlar bulunmaktadır (BOA, MAD.d. 563, s. 97, ss. 94-101; Sevinç, 1994, s. 81).

Van Vilayeti'nin idarî taksimatı hakkında bilgi veren bir başka kaynağımız mühimme defterlerinde geçen hükümlerin birer suretinin Van Vilayeti'ne bağlı sancaklara da gönderilmesi idari taksimat hakkında bilgi sahibi olmamıza olanak sağlamaktadır. Ramazan 972 / Nisan 1565 tarihli bir hükümden bu yıla ait bilgileri tespit edebiliyoruz. Bu hükümde Van beylerbeyi ve beylerbeyliğine tâbi Kürdistan beylerinin, tamir olunan Erciş Kalesi'nin etrafındaki hendeğin temizlenmesi ve kale çevresindeki toprak yığınının taşınıp etrafın düzeltilmesi işi için toplanılıp el birliğiyle yardımlaşarak adam göndermeleri istenmiştir. Birer sureti de sancaklara gönderilmiştir. Bu hükümde Van Vilayetine bağlı sancak

sayısı Erciş sancağı ile birlikte on dokuzdur[4] (BOA, MD 6/1029, s. 475; Mühimme 6/II, s. 115).

Kâmil Kepeci 262 numaralı defterde 1575-1585 yıllarına ait bilgileri *Sancak Tevcih Defteri*'nde istifade edebilmekteyiz. Bu defterde "Van ve Ahtamar (Paşa Sancağı), Adilcevaz, Bitlis, Erciş, Ülkâ-i Bradosi, Muş, Bargiri, Hizan, Somay Merkevâr, Hakkâri, Müküs, Kârkâr, Şirevî, Nısf-ı Ülkâ-i Şirevî, Rumî, Kisân, Alpak, Selmas, Hoy-ı Küçük, Üstün, Espayrid, Kotur, Hârûn, Ağakis, Mahmûdî, Merkâvâr, Zenus, Ekrâd, Bayezid, Göğercinlik, Livâ-i Kal'a-i Pesk sancağı olup toplam 32 sancak bulunmaktadır. Defterde: hâliya 210.000 akçe ile Muş Bey'i olan Kılıç Bey'e buyruldu bedeliyle fî 9 Zilka'de sene 983 / 9 Şubat 1576 berat edip; 260.000 akçe ile 23 Cumâde'l-ûlâ sene 986 Yusuf Bey 44.000 akçe ze'amet herkande sancak tasarruf ederse haslar bedel-i mahsub olmak üzere sene 986 Cumâde'l-âhire gurresinde icmâllu hâsları berat edip 390.410 akçe ile fî gurre-i Ramazan sene 986 / Kasım 1578, Gilan Bey defter-i atik mucebince 277.000 hâsları ile Ardahan-ı Büzürk Bey'i iken bedeliyle livâ-i Erciş inayet olunup 987 Safer'in evâ'il'iyle emr verilip berat eyledi. 286.980 akçe ile 23 Rebîü'l-âhir sene 987 / 19 Haziran 1579. Hâla Tebriz Beylerbeyisi Maksud Paşa'nın oğlu Zülfikâr'a livâ-i Erciş 206.934 akçe ile inayet olunup ve feth olunacak yerlerden ber-vech-i tahmin 30.000 akçe terakki ve ziyadesiyle verilip cümle hâsları 226.934 akçe üzere berat eyledi. Fî 12 Muahrremü'l-hâram sene 991 /5 Şubat 1583" ibaresi ile kayıt düşülmüştür (BOA, KK.d. 262, s. 201, ss. 200-211).

2 Kasım 1577 (20 Şaban 985) tarihinde Hazzo Hâkimi Saruhan Bey'e[5] ve 1 Aralık 1585 (8 Zilhicce 993) tarihinde Hakkâri Hâkimi Zeynel Bey'in oğlu Zekeriya Bey'e yazılan hükümlerde Erciş Sancağı'nın idari taksimatta yerini aldığını ve H. 993 tarihli hükümde Zülfikar Bey'in hali hazırda Erciş sancakbeyi

[4] Adilcevaz Beyi Mehmed Bey'e, Bitlis Beyi Said Bey'e, Bradosi mutasarrıfı Hasan Bey'e, Muş Beyi Bahaaddin Bey'e, Hizan Beyi Halil Bey'e, Mameran Beyi Mir Mehmed Bey'e, Hakkâri Beyi Zeynel Bey'e, Müküs Beyine, Şirevi Beyi Mahmud Bey'e, Nıfs-ı Şirevî mutasarrıfı Hasan Bey'e, Kisani Beyi Hasan Bey'e, Albak Beyi Zahid Bey'e, Selmas Beyine, Üstün Beyi Mehmed Bey'e Espayrıd Beyi Mehmed Bey'e, Bargiri ma'a Kotur dere Beyi Mansur Bey'e, Ağakis Beyi Ürkmez Bey'e, Malazgird mutasarrıfı İmadüddin Bey'e yazılmıştır. Verilen bilgiler doğrultusunda Erciş ile birlikte on dokuz sancaktan bahsettik fakat Bargiri ve Kotur'u bir sancak olarak kabul edersek ve Şirevi'nin sancak ve şehir idaresinin ayrılarak iki kişiye tevcih edilmesi durumu sadece Şirevi özelinde düşünürsek bu sayıyı on yediye düşürebiliriz. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk: (Kılıç, 2021, s. 645).

[5] Hazzo Hâkimi Saruhan Bey'a hüküm: Van Beylerbeyisi mektup gönderip İran Şah'ının buradan kaçan kimselere ziyade riayet ederek Kazvin'e gönderdiğini bildirmekle bu işin sonu nakz-ı ahde (anlaşmayı bozma) müncer (sürüklenmek çekilmek) olacağı anlaşılmakla sancağı askeriyle hazır durup Van'dan davet olunduk da hemen hareket etmesi. Bk. BOA, MD 32/68, s. 13.

olduğu bilgisi mevcuttur[6] (BOA, MD 60/229-255, s. 103). Aynı defterde İmadiye Hâkimine gönderilen hükme göre ilkbaharda Acem üzerine büyük bir sefer çıkılacağından kendisine bağlı bulunan adamları ile vilayete bağlı olan aşiret ağaları, kabileler, zeâmet ve timar sahiplerinin harbe yarar bir surette hemen hazırlanması için birer suretleri gönderilmiştir (BOA, MD 60/380-406, s. 173).

1631-1632 (H. 1041) tarihli Sancak Tevcih Defteri'nde Erciş Sancağı Van Vilayeti'ne bağlı bir sancak olma hüviyetini devam ettirmektedir. "Van (Paşa Sancağı), Hükümet-i Bitlis (Ocaklık), Hükümet-i Hizân (Ocaklık), Hükümet-i Hakkâri (Ocaklık), Hükümet-i Mahmûdî (Ocaklık), Livâ-i Zıriki nâm-ı diğer Dererki (Ocaklık), Livâ-i Şirevî (Ocaklık), Livâ-i Müküs (Ocaklık), Livâ-i Keşşâb (Ocaklık), Livâ-i Şıtak (Ocaklık), Livâ-i Kisân, Livâ-i Alpak, (Ocaklık), Livâ-i Kotur (Ocaklık), Livâ-i Espayrit (Ocaklık), Livâ-i Erciş, Livâ-i Adilcevaz, Livâ-i Bargiri (Ocaklık), Mîr Aşiretlik-i Şikakî" sancağı olup toplam 18 sancaktır. Görüldüğü gibi Van'ın idari taksimatı içerisinde hükümet ve ocaklık sancaklar bulunurken Erciş klasik sancak statüsünü korumuştur. Defterde: "Liva-i Erciş der- tasarruf-ı Mehmed Bey ibn Zeynel sâbık-ı Azak Sancağı Bey'i olan Ömer Bey'e verilmiştir. Fî 6 Şevval sene 1041/ 26 Nisan 1632. Üzerinde olmasıyla Ömer dâme izzuhuya buyruldu. Fî Evâsıt-ı Ra sene 1042 / Eylül 1632. Livâ-i mezbur Erciş'in kul ağası olan Ferhad Ağa'ya verilmiştir. Fî 10 Şevval sene 1044 / 29 Mart 1635" ibaresi ile kayıt düşülmüştür (BOA, C.DH. 122/6095, s. 6; Turan, 1963, ss. 219-220).

Kamil K. Kepeci Tasnifi'nde 1632-1641 tarihleri arası Van Vilayeti'nin idari taksimatını gösteren Sancak Tevcih Defteri'nde: "Van (Paşa Sancağı), Hükümet-i Bitlis (Ocaklık), Hükümet-i Hizân (Ocaklık), Livâ-i Kârkâr, Hükümet-i Hakkâri (Ocaklık), Hükümet-i Mahmûdî (Ocaklık), Livâ-i Zıriki (Ocaklık), Livâ-i Şirevî

[6] Hakkâri Hâkimi Zeynel Bey oğlu Zekeriya Bey'e Hüküm ki: Tebriz kalesi fetholunup müstahkem bir hale konulduktan ve muhafızlar tayin edildikten sonra ordu avdet etmiş olmakla düşmanın kaleye hücumu halinde kuvvetlerle yardım etmesi ve o cihetten haber alarak ilgilenmesi. Ağakis Beyi Zahid Bey'e veledi Zeynel Bey'e, Makû Beyi İvaz Bey'e veledi Mahmûdî Hasan Bey'e, Şir Bey'e veledi mezbur mirlivâ-i Mahmûdî, Mahmûdî Ağçakale Sancakbeyi Han Mehmed Bey'e, Bargiri Sancakbeyi Mahmûdî Mansur Bey'e, Van züamâsından elinde sancağı emri olan Şeyhi Beyê, Selmas Sancakbeyi Şah Kulu oğlu Gazi Bey'e, Hoy Sancakbeyi Koçi Bey'e veledi mezbur, Alaaddib Bey'e mirlivâ-i Tiso Ferhad Paşa elinde emir vardır. Ali Bey'e veledi Hasan mirlivâ-i Hoy, Ali Bey'e veledi Yakub Bey mirlivâ-i Hoy, Pesk Beyi Hüseyin Kulu oğlu Bayındır Bey'e, Dünbüli Veli Bey'e mirlivâ-i Hor (Kotur), Dünbüli Nazar Bey'e mirlivâ-i Adilcevaz, Şeref Han'a mirlivâ-i Bitlis, Muş Beyi Ahmed Bey'e mirlivâ-i Şerefhan, Hizân Beyi Mahmud Bey'e, Müküs Beyi Abdal Bey'e, Espayrid Beyi Eyüb Bey'e, Kisân Beyi Hasan Bey'e, Zeynel Bey'e mirlivâ-i Şirevi, Ali Bey'e mirlivâ-i mezbur Şirevi, Bradosi Beyi Evliya Bey'e, Halid Bey'e mirlivâ-i Urmi, Han Mehmed Beyoğlu Mehmed Bey'e mirlivâ-i Ovacık, Erciş Beyi Zülfikar Bey'e.

(Ocaklık), Livâ-i Müküs (Ocaklık), Livâ-i Keşşâb (Ocaklık), Livâ-i Şıtak (Ocaklık), Livâ-i Alpak, (Ocaklık), Livâ-i Kotur (Ocaklık), Livâ-i Espayrit (Ocaklık), Livâ-i Erciş, Livâ-i Adilcevaz, Livâ-i Bargiri (Ocaklık) sancağı olup sancak sayısı 17'dir. Defterde: Liva-i Erciş Ömer Bey üzerindedir, fî 6 Şevval sene 1041 / 26 Nisan 1632. Sâbık-ı yine livâ-i mezburda müvekkel olan Ferhad dâme izzuhuya verilmiştir. Livâ-i mezbur Sâbıkâ beyi olan Mehmed dâme izzuhuya Van Beylerbeyisi arz-ı mucebince tekrar buyrulmuş, fî 9 Şaban sene 1049 / 5 Aralık 1639. Fî Evâhir-i Şevval sene 1049 / Şubat 1640 buyruldusu Ahmed üzerindedir" diye kayıt düşülmüştür (BOA, KK.d. *(B) 266*, s. 101, ss. 97-102)[7].

Ayn Ali Efendi'nin *Kavânin-i Risalesi*'nde (1018/1609) Erciş hakkında: "Erciş Sancakbeyi'nin hâssı üç yüz bin ze'ameti on dört timar seksen altı" şeklinde bilgiler verilmektedir. Ayrıca bu eserde: "Van Eyaleti on üç sancaktır. Van (Paşa Sancağı), Adilcevaz, Erciş, Muş, Bargiri, Kârkâr Ma'a Müküs, Kesâni, İspayrıd, Ağakis, Ekrad Beni Kotur, Kal'a-i Bayezid ma'a Eleşkird, Berda', Ovacık ve Hükümet-i Bitlis'tir" (Ayn Ali Efendi, 1280, ss. 33-34, 60-61) ifadesiyle Van Vilayeti'nin idari yapısı tabir edilmiştir.

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi'nde (1653), Van Vilayeti hakkında: "On üç sancaktır. Van, Erciş, Adilcevaz, Muş, Bitlis, Bârgiri, Esyabrud, Kârkâr, Vâdi-i Beni Kutûr, Kesânî, Ağakis, Berdâ, Evehucik (Ovacık)" olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır (Sofyalı Ali Çavuş, 1992, s. 37).

Evliya Çelebi; Eyâlet-i Van Sedd-i Îmân on üç sancaktır. Sancakları bunlardır: "Livâ-yı Adilcevaz ve Erciş ve Bargiri ve Muş ve Kârkâr ve Kesâni ve Zıriki ve İsba'ird ve Ağakis ve Ekrad ve Beni Kotur ve kal'a-i Bayezid ve Berdu ve Ahlat" diye açıklamıştır. Erciş hakkında 300.000 akçe has geliri olduğu bilgisi zikredilmiştir. Ayrıca bu eserde 14 ze'amet, 86 timar sahip olduğu bilgisi mevcuttur (Evliya Çelebi, 1996, ss. 76-81).

Kâtip Çelebi Erciş hakkında: "Van'dan 2 merhale kuzeybatıda ve Van Gölü'nün kuzeyinde bir kasaba, kale ve sancaktır. Düz bir yerde bulunmakta olup etrafında bahçe ve ceviz ağaçları vardır. Hamdullah: "Buranın hisarını Hoca Taceddin

[7] İdari taksimat ile alakalı 13 Safer 1047 (7 Temmuz 1637) tarihli hükümde; Erciş Livâsında Mehmed'e: Şark seferinde olan Bayram Paşa o tarafa gelinceye kadar Van beylerbeyi Selman Paşa ile birlikte Van kalesi ve etrafının muhafazası için; Hakkâri Hâkimi İmameddin, Bitlis Hâkimi Abdal Bey, Hizân Hâkimi Abdullah Bey, Şirevi Livâsına, Zıriki Livâsı Hamid Bey, Kisân Livâsı Abdullah Bey, Adilcevaz Livâsı Evliya Bey, Müküs Livâsı Seyyid Han, Espayrid Livâsı Mir Ahmed, Erciş Livâsı Mehmed Bey, Bargiri Livâsı Bahaddin Bey, Ağakis Livâsı Taceddin Bey, Somay Livâsı Mir Aziz ve Argın Livâsı İbarahim Bey'e hükmün birer suretlerinin gönderilmesi idari taksimata dair bilgiler vermesi açısından önemlidir. Bk. BOA, MD 87/341-355, s. 112.

Alişah vezir bina etmişti" diye yazar. Mahsulü hububat ve pamuktur. Hukuk-ı divaniyesi 74.000 dinardır. Muhkem kalesi ve hisarları vardır" diyerek önemli bilgiler vermektedir. "Van (Paşa sancağı), Adilcevaz, Erciş, Muş, Bargiri, Kârkâr, Kesani, Espayrıd, Ağakis, Ekrâd-ı Benî Kotur, Kale-i Bayezid, Berda', Ovacık" olmak üzere on üç sancak olduğunu ifade etmiştir (Kâtib Çelebi, 2010, ss. 500-501).

Hazerfen Hüseyin Efendi, 1086 / 1675 tarihli "Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osman" isimli eserinde Erciş Sancağı hakkında; "Livâ-i Erciş, Hâss-ı mîr livâ, üç yüz bin akçadır. Ze'amet on dört, timar yüz dört" şeklinde bilgiler verilmektedir. Van Vilayeti'nin "Van (Paşa Sancağı), Şuregel, Adilcevaz, Erciş, Muş, Bargiri, Kârkâr, Kesaf, Aspaberd, Ağalis, Aksarad, Kotur, Kal'a-i Bayezid, Berda'a, Evecik" olmak üzere on üç sancağın bulunduğunu kaydetmektedir (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998, ss. 130-131).

Evâil-i Ca 1095 - 16 Nisan 1684 tarihli mühimme kaydında Bitlis Hâkimine gönderilen Van kalesinin tamirine dair hükümde Erciş Sancağının idari taksimat içerisinde olduğunu ayrıca Murtaza Bey'in sancakbeyi olduğu bilgisi mevcuttur. Hükmün birer sureti diğer sancaklara da gönderilmiştir. "Hükümet-i Hizân (Ocaklık), Hükümet-i Hakkâri (Ocaklık), Hükümet-i Hoşâb namı diğer Mahmûdî, Livâ-i Kârkâr, Livâ-i Zıriki, Livâ-i Şirevi, Livâ-i Müküs, Livâ-i Şitak (Ocaklık), Livâ-i Albak, Livâ-i Espayrit, Livâ-i Erciş, Livâ-i Bargiri (Ocaklık), Livâ-i Diyadin der kurb-i Kal'a-i Bayezid, Livâ-i Somay, Livâ-i Ağakis, Livâ-i Hirvet(hirot) tâbi-i Hükümet-i Şirevi, Livâ-i Kisani"[8] (BOA, MD 180/154, s. 36) sancaklarıdır.

Erciş Sancakbeyi Ferhad Paşa oğlu Osman'a Kapı halkı ve kifayet mikdarı amele ile mühimmat-ı sairesi tarafından görülmek üzere, tayin edilen mübaşir marifetiyle Van kalesinin tamirinde görevlendirildiği Evâhir-i Safer sene 1120 - Mayıs 1708 tarihli mühimme kaydının birer sureti diğer sancaklara gönderilmiştir. "Hizan (Ocaklık), Hakkâri (Ocaklık), Hoşâb namı diğer Mahmâdî (Ocaklık), Zıriki, Şirevi, Erciş, Adilcevaz, Bargiri (Ocaklık), Bayezid kurbinde Diyadin, Müküs (Ocaklık), Espayrid, Ağakis" (BOA, MD 115/2563-2575, s. 58) sancakları yer almaktadır.

Erciş Sancakbeyi Ahmed Bey'e: Van kalesinin tamiri için feth-i hakaniden beri uygulanan taksim usulüne riayet edilmesi, Van valisinin görüşleri doğrultusunda hareket etmeyenlerin cezalandırılacağına dair Evâhir-i Ramazan sene 1131 (16 Ağustos 1719) tarihli mühimme kaydının birer sureti diğer sancaklara da

[8] Aynı şekilde Fi Evâil-i C 1106 (Ocak 1695) tarihli Van Eyaleti'ne bağlı Bitlis Hâkimi Nuh Han, Hizan Hâkimi Haci, Hakkari Hâkimi İbrahim, Hoşab Hâkimi İbrahim, Zıriki, Şirevi, Müküs, Espayrıd, Erciş, Adilcevaz, Ağakis, Bargiri ve Diyadin sancakbeylerine verilen hükümde aynı şekilde Livâ-i Erciş'in idari taksimatta olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Bk. BOA, MD 105/466, s. 109.

gönderilmiştir. "Hizan, Hakkâri (Ocaklık), Hoşâb namı diğer Mahmûdî (Ocaklık), Zıriki, Şirevi, Erciş, Adilcevaz, Bargiri (Ocaklık), Bayezid Kal'ası kurbinde Diyadin, Müküs (Ocaklık), Espayrid, Ağakis" (BOA, MD 129/326-338, ss. 90-91) sancakları bulunmaktadır.

Kamil Kepeci Tasnifi'nde 1722-1730 tarihleri ihtiva eden Sancak Tevcih Defterine göre *Van*; "Hükümet-i Bitlis (Ocaklık), Hükümet-i Hakkâri (Ocaklık), Hükümet-i Hizân (Ocaklık), Hükümet-i Hoşâb namı diğer Mahmûdî (Ocaklık), Livâ-i Kâkâr(Kârkâr), Livâ-i Zıriki (Ocaklık), Livâ-i Şirevi, Livâ-i Espayrid, Livâ-i Erciş, Livâ-i Adilcevaz, Livâ-i Ağakis, Livâ-i Bargiri (Ocaklık), Livâ-i Diyâdin der Kurb-i Bâyezid Hükümet-i Somay ma'a Selemas ve Nevâhi-i Kürd-Kıran ve Karabağ ve Enzel, Livâ-i Belican" sancaklarından müteşekkildir.

Kamil Kepeci Tasnifi'nde 1722-1730 tarihleri ihtiva eden Sancak Tevcih Defterinde Erciş Sancağı'na ait açıklama kısmında: "Livâ-i mezbur kadimden sancak olmayıp Van eyaletinin nevahisinden iken Van'da olan Dergâh-ı ali yeniçerilerine senede üç bin iki yüz keyl buğday vermek şartıyla birkaç senden beri bazı kimesneler sancaklık üzre zabt edip ekser ümeranın harap ve civarında olan Besyan ekradı dahi mevcud olan kuralarına tegallüb ve reayaların kendi topraklarına nakl ve perişan edip nahiye-i mezbureye şahne makamında bir zabit kifayet eder iken Acem'e tabi' Dünbüli ekradından olup hala Besyan'da mütemekkin olan Abdülkerim dahi sancaklık üzre mutasarrıf olup lakin mezbur Abdülkerim'in imarete isti'dad u istihkakı olmadığından başka hâsıl olan mahsulatı ekl ve talep olundukda firar edip muhafazada olan yeniçerilerin mahsulü tahsil olunmadığından ma'ada nahiye-i mezbure ahalisinin mirlivaya tahammülü olmayıp bi'l külliye perişan olacakların zahir olmağla reaya fukarasının hallerine merhameten sancaklıktan ref' ve nizam-ı vilayete evfak olan veçhile Van eyaletinin nahiyesinden olmak üzre zabt olunmak için Van Valisi Vezir Abdullah Paşa'nın arzıyla sancaklıktan ref' olunup vezir-i müşarun ileyhe hitaben emr-i şerif yazılmıştır" (18 L 134) (BOA, KK.d. 523, s. 80, ss. 76-81; Başar, 1997, ss. 129-135) ibaresi ile tahrir edilen bir kayıt bulunmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen defterdeki bilgileri teyit eden ayrıca idari taksimat hakkında değerli bilgiler ihtiva eden 1719-1740 tarihli Ruûs kaydında: "Livâ-i Erciş nahiye olmak üzere Van Valisi tarafından zabtıçün yazılmıştır (Fi. 18 L 134)" (BOA, A.RSK.d. 1572, s. 32, ss. 30-34) diye kayıt tutulmuştur.

Erciş sancağı gibi birçok sancağın da sancaklıktan çıkarıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Özellikle 1697 yılına gelindiğinde hasların da malikâne olarak satılabilmesinin önü açılmasıyla bu daha kolay hale getirilmiştir. Hal böyle olunca Anadolu'da birçok sancak, sancaklıktan çıkarılarak malikâne olarak satılmıştır. Örneğin, 12 Ra 1137/29 Kasım 1724 tarihinde Hamid sancağının sancaklıktan çıkarılıp 30.401 guruş peşinat ile Ahmed ve Ramazan Ağa'lara malikâne olarak satıldığı bilgisi mevcuttur. Aynı şekilde Çapakçur sancağı da

sancaklıktan çıkarılıp *miri mukâta* 'aya dönüştürülmüş ve bunun sonucunda malikâne olarak satılmıştır (Batmaz, 1996, s. 44).

Sonuç

Çalışma konumuzun mekânını teşkil eden Erciş'te Osmanlı hâkimiyeti, Kanuni Sultan Süleyman'ın Safevilere karşı Doğuya yapmış olduğu üç ayrı sefer sonucunda gerçekleşmiştir. Böylece Erciş, Van Beylerbeyiliği'ne bağlı bir sancak olarak teşkilatlandırılmıştır. Erciş Sancağı, Doğu Anadolu'daki Osmanlı sancaklarının genelinde olduğu gibi *yurtluk – ocaklık* ve *hükümet* şeklinde değil, klasik Osmanlı sancaklarının idare edildiği şekilde yönetilmiştir. Aşiret yapısının kuvvetli olmadığı Erciş'te, sancak beyleri merkezden tayin edilmiş ve timar sistemine dâhil olmuşlardır. Erciş, Doğu serhaddinin önemli merkezlerinden biri olan Van'a bağlı olup, her an İran tarafından gelebilecek taciz ve saldırılara açık bir konumda idi. Aynı zamanda doğuya yapılan seferler için gerekli lojistik desteğin sağlanmasında ve ulaştırılmasında büyük bir ehemmiyete sahipti. Özellikle İran'a yapılan seferlerde bölge, önemli ikmal noktalarından biriydi.

Son zamanlarda sancaklık üzerinde tasarruf sahibi olan beylerin Van'da olan dergâh-ı ali yeniçerilerine vermeleri gereken mahsulü tahsil edemedikleri ayrıca sancakbeyine tahammülü olmayan reayanın durumundan dolayı XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca Van Vilayeti'ne bağlı klasik sancak statüsünde bulunup idari taksimatta yerini alan Erciş Sancağı 1 Ağustos 1722 tarihinde sancaklıktan düşürülmüştür. Bu tarihten itibaren Erciş Sancağı, Van Vilayeti'ne bağlı bir sancak olmaktan çıkarılıp Van Valilerinin tasarrufuna bırakılan bir nahiye olarak nitelendirilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âsafî Defterleri Kataloğu Ruûs Defterleri (A.RSK d.)

No: 1452, 1572.

Cevdet Tasnifi

No: 122/6095.

Kâmil Kepeci Tasnifi Ruûs, Divan, Tahvil Kalemleri (Kepeci)

No: 262, 266 (B), 523 (Mükerrer)

Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD)

No: 563.

Mühimme Defterleri (MD)

No: 2, 6, 32, 60, 87, 105, 115, 129, 180.

Birincil Kaynaklar

Abdullah Püser Mohammed Bim Kiya El-Mazenderani. (2013). *Risale-i Felekiyye (Kitab-us Siyakat)*, (Tebriz-1363), (İ. Otar, Trc.) (O. Güvemli ve C. Toraman, Ed.). İstanbul: İSMMMO Yayınları.

Ayn Ali Efendi. (1280). *Kavânîn-i Âl-i Osmân Der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân*. İstanbul.

Ebü'l-Fidâ. (2017). *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası* (R. Şeşen, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

El-Belâzurî. (1987). *Fütûhu'l-Büldân* (M. Fayda, Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Evliya Çelebi. (1996). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu* (O. Ş. Gökyay, Haz.) (C.I, 1. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hamdallah Mustawfi. (1919). *The Geographical Part of Nuzhat-al-Qulûb* (G. Le Strange, Çev.). Leyden: E. J. Brill.

Hezarfen Hüseyin Efendi. (1998). *Telhîsü'I-Beyân Fi Kavânîn-î Âl-i Osman*, (S. İlgürel, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İbn Havkal. (2017). *10. Asırda İslâm Coğrafyası* (R. Şeşen, Çev.). Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Josaphat Barbaro. (2016). *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat* (T. Gündüz, Çev.). Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Kâtip Çelebi. (2010). *Cihânnümâ*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.

Mühimme 6/II. (1995). *6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), Özet-Transkripsiyon ve İndeks* (C. II), (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Haz.). Ankara: Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı Yayınları.

Sofyalı Ali Çavuş. (1992). *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi* (M. Sertoğlu, Haz.). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Araştırma Eserleri

Acar, F. (2018). Tabakâtü'l-Memâlik'e Göre Sultan Süleyman Zamanında Osmanlı Devlet'inin İdari Taksimatı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *32*(45), 7-38.

Akgündüz, A. (1992). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 5. Kitap, Kanuni Devri Kanunnâmeleri, II. Kısım, Eyalet Kanunnâmeleri (I)*. İstanbul.

Başar, F. (1997). *Osmanlı Eyâleti Tevcihâtı (1717-1730)*. Ankara: TTK.

Batmaz, E. (1996). İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, *18*(29), 39-50.

Baykara, T. (2015). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*. Ankara: Bilge Kültür Sanat.

Demirtaş, F. (2009). Celâl-Zâde Mustafa Çelebi. *Tabakâtü'l Memâlik ve Derecâtü'l Mesâlik* (Basılmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi. Kayseri.

Emecen, F. M. ve Şahin, İ. (1998). Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcîh Defteri I. *Belgeler*, *XIX*, 53-122. Ankara.

Kılıç, O. (2001). Van Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar ve İdarî Statüleri (1558-1740). *Osmanlı Araştırmaları*, *XXI*, 189-210.

Kılıç, O. (2020). *Doğu Serhaddinin Kilidi Van 16.-18. Yüzyıllar*. Van: Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları.

Kılıç, O. (2021). Van Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar ve İdarî Statüleri (1550-1792*). Osmanlı Taşrasının İdari Taksimatı ve Yöneticileri Kuruluştan 19. Yüzyıla* (C. I). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Kılıç, R. (2006). *Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Kırzıoğlu, F. (1993). *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*. Ankara: TTK.

Sevinç, P. (1994). *955-982/1548-1574 Tarihli Osmanlı Beylerbeyi ve Sancakbeyileri Tevcîh Defteri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.

Sutay, G. (2020). *Anadolu'da Moğol İstilasının Başlangıcı ve Kadim Şehir Erzurum*. Ankara: İksad Yayınevi.

Sümer, F. (1976). *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: Güven Matbaa.

Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri*. İstanbul: Milliyet.

Turan, Ş. (1963). XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı (1041/1631-32 Tarihli Bir İdarî Taksimat Defteri). *Atatürk Üniversitesi*, *1961 Yıllığı* içinde (ss. 201-232). Ankara.